

УДК 342.9:347.965

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2025.3.31>

ВАЛАХ О.В.

**СУТНІСТЬ ПУБЛІЧНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ АДВОКАТА
ЯК СУБ'ЄКТА ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ****THE ESSENCE OF THE PUBLIC-LEGAL STATUS OF A LAWYER
AS A SUBJECT OF PROTECTION OF HUMAN RIGHTS AND FREEDOMS**

У статті визначено, що публічно-правовий статус - це юридична категорія, що визначає становище фізичної або юридичної особи у системі публічних правовідносин, яке формується на основі норм публічного права та характеризується сукупністю встановлених законом прав, обов'язків, повноважень і гарантій, що забезпечують реалізацію функцій і ролі цієї особи в межах державної влади, місцевого самоврядування або інших публічних інститутів, який відображає ступінь правового визнання і участі суб'єкта в публічній сфері, визначаючи його здатність впливати на процеси прийняття управлінських рішень, брати участь у контролі за діяльністю органів влади та захищати свої інтереси в рамках адміністративно-правового механізму. У статті підкреслено, що публічно-правовий статус має комплексний характер і виконує функцію регулювання взаємовідносин між суб'єктами публічної влади та особами, що перебувають у сфері їхнього управлінського впливу, оскільки містить у собі не лише права і повноваження, але й відповідні обов'язки, а також правові гарантії, які забезпечують баланс інтересів і верховенство права у суспільстві, а тому саме через призму публічно-правового статусу реалізується основний принцип правової держави - взаємодія держави й особи на засадах законності, прозорості та відповідальності. У статті визначено, що публічно-правовий статус адвоката як суб'єкта захисту прав і свобод людини - це юридично закріплене становище, яке визначає його роль, права, обов'язки, повноваження та гарантії в системі публічних правовідносин, спрямованих на забезпечення реалізації і захисту конституційних прав і свобод громадян у взаємодії з органами державної влади та іншими публічними інститутами, який базується на нормах публічного права і відображає особливу функцію адвоката як незалежного правозахисника, який має законодавче право на представництво інтересів особи, здійснення правової допомоги, а також контроль за дотриманням правових гарантій у публічних адміністративних процедурах та судочинстві. У статті підкреслено, що публічно-правовий статус адвоката характеризується дуалістичною природою: з одного боку, адвокат є самостійним учасником правової системи, що не входить до апарату державної влади, а з іншого виконує важливу суспільно значущу функцію захисту прав людини, що є невід'ємною складовою правової держави, а відтак забезпечує адвокату не лише права на професійну діяльність і правову автономію, але й накладає відповідні обов'язки, передбачає гарантії незалежності, захисту від неправомірного втручання, а також визначає етичні та правові межі, що забезпечують ефективність адміністративно-правового механізму захисту прав і свобод людини.

Ключові слова: адвокат, адміністративне оскарження, адміністративно-правове регулювання, адміністративно-правовий механізм, гарантії, захист, контроль, права, свободи, публічні правовідносини.

The article defines that public legal status is a legal category that determines the position of an individual or legal entity in the system of public legal relations, which is formed on the basis of public law norms and is characterized by a set of legally

established rights, obligations, powers and guarantees that ensure the implementation of the functions and role of this person within the framework of state power, local self-government or other public institutions, which reflects the degree of legal recognition and participation of the subject in the public sphere, determining its ability to influence the processes of making administrative decisions, participate in controlling the activities of government bodies and protect its interests within the framework of the administrative and legal mechanism. The article emphasizes that public-legal status is complex in nature and performs the function of regulating relations between subjects of public authority and persons within the sphere of their managerial influence, since it contains not only rights and powers, but also corresponding obligations, as well as legal guarantees that ensure the balance of interests and the rule of law in society, and therefore it is through the prism of public-legal status that the basic principle of the rule of law is realized - the interaction of the state and the individual on the basis of legality, transparency and responsibility. The article defines that the public-legal status of a lawyer as a subject of protection of human rights and freedoms is a legally established position that determines his role, rights, obligations, powers and guarantees in the system of public legal relations aimed at ensuring the implementation and protection of constitutional rights and freedoms of citizens in interaction with state authorities and other public institutions, which is based on the norms of public law and reflects the special function of a lawyer as an independent human rights defender who has the legislative right to represent the interests of a person, provide legal assistance, and monitor compliance with legal guarantees in public administrative procedures and judicial proceedings. The article emphasizes that the public-legal status of a lawyer is characterized by a dualistic nature: on the one hand, a lawyer is an independent participant in the legal system, not part of the apparatus of state power, and on the other, he performs an important socially significant function of protecting human rights, which is an integral part of the rule of law, and therefore provides the lawyer not only with the rights to professional activity and legal autonomy, but also imposes corresponding obligations, provides guarantees of independence, protection from unlawful interference, and also defines ethical and legal boundaries that ensure the effectiveness of the administrative-legal mechanism for protecting human rights and freedoms.

Key words: *lawyer, administrative appeal, administrative-legal regulation, administrative-legal mechanism, guarantees, protection, control, supervision, rights, freedoms, public legal relations.*

Актуальність теми. У сучасному правовому просторі, що активно трансформується під впливом як внутрішніх реформ, так і зовнішніх зобов'язань України у сфері прав людини, посилюється увага до статусу осіб, які здійснюють професійну правничу діяльність із захисту прав і свобод людини. Одним із ключових суб'єктів у цій сфері виступає адвокат, чия діяльність має не лише приватно-правовий, але й публічно-правовий вимір, оскільки вона безпосередньо пов'язана з реалізацією функцій правової держави, забезпеченням доступу до правосуддя, захистом особи від свавілля органів публічної влади. Проте вітчизняна наукова доктрина досі недостатньо всебічно розглядає публічно-правову природу статусу адвоката, що зумовлює суперечності в практиці його реалізації, особливо у відносинах з органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування та адміністративною юрисдикцією. У зв'язку з цим постає необхідність системного дослідження публічно-правового статусу адвоката як носія специфічних повноважень, обов'язків і гарантій, що мають публічне значення та впливають на ефективність захисту прав людини.

Зважаючи на розширення сфери адміністративного судочинства, розвиток практики судового врегулювання спорів та зростання ролі адвокатури як інституції громадянського суспільства, дослідження публічно-правового статусу адвоката набуває особливої актуальності як у науковому, так і у практичному аспектах. З одного боку, це дозволяє осмислити адвокатську діяльність не лише як елемент надання юридичних послуг, а як прояв публічного служіння на засадах законності, незалежності та професійної етики. З іншого визначити місце адвоката в системі суб'єктів, які реалізують функцію захисту прав людини у публічно-правовій площині, з урахуванням конституційних засад, міжнародних стандартів і спеціального законодавства. Вивчення публічно-правового статусу адвоката в такому контексті сприятиме не лише розвитку

адміністративного права, а й удосконаленню нормативного регулювання та інституційної взаємодії у сфері правозахисної діяльності.

Огляд останніх досліджень. Інститут адвокатури в адміністративно-правовому механізмі захисту прав і свобод людини в Україні комплексно аналізували такі вчені як: Ю. Бисага, А. Боровик, О. Коваль, О. Кравчук, Ю. Загуменна, В. Манзюк, Х. Маркович, Е. Наджафлі, А. Олійник, І. Ревуцька, Р. Сербин, О. Приходько, В. Шевчук, Є. Шкребець, Т. Шумейко та інші.

Проте, в умовах новітньої трансформації інструментів охорони та захисту прав і свобод людини, сучасну роль адвокатури, як інституту та адвоката індивідуально - необхідно переглянути, що в свою чергу, обумовлює актуальність наукових викликів у цій площині.

Мета статті полягає у тому, щоб комплексно дослідити та розкрити публічно-правовий статус адвокат як суб'єкта захисту прав і свобод людини з урахуванням аналізу сучасного регулювання, теоретичних концепцій та юридичної практики.

Виклад основних положень. У реальному житті людина вступає в різноманітні суспільні відносини, в яких постає в різних якостях, виконує різні соціальні ролі. Ці ролі, тобто положення особи, які вона займає в соціальній системі та які визначаються за низкою економічних, професійних, етнічних й інших ознак, характеризуються поняттям статусу [1, с. 27-28].

Відповідно до класифікації за характером статусу, загальний правовий статус визначає юридичні властивості, якості, що є характерними для усіх інших статусів. Галузеві правові статуси конкретизують зміст загального правового статусу щодо конкретних видів правовідносин, які складаються у суспільстві. Вони також можуть бути віднесені до категорії спеціального статусу. Процес диференціації закінчується лише на рівні розгляду юридичних якостей окремого, конкретного індивіда. При цьому решта статусів, що були отримані в процесі конкретизації, можуть розглядатися лише як такі, що належать до категорії спеціального і які відрізняються один від одного рівнем та ступенем конкретизації. Ці статуси містять у собі з одного боку певні правові якості, які пов'язують їх із загальним та галузевими статусами, а з іншого боку – неповторні властивості, що складають його унікальну якісну та кількісну визначеність [2, с. 13-14].

Науковець А.В. Панчишин пропонує доктринальне визначення правового статусу як багатоаспектної, комплексної, універсальної категорії, що має чітку стабільну структуру та встановлює характер і принципи взаємодії суб'єктів суспільних відносин між собою, а також шляхом визначення прав, обов'язків та гарантій їх реалізації визначає місце суб'єкта в системі правовідносин. При цьому, до структури правового статусу автор відносить правові норми, що визначають статус; основні права, свободи, законні інтереси та обов'язки; правосуб'єктність; правові принципи; громадянство; гарантії прав і свобод; юридичну відповідальність; правовідносини загального типу (статусного типу) [114, с.95-96]

Вчений М. Ринажевський вважає, що правовий статус суб'єктів права складається з об'єктивних, фактично існуючих елементів, виявивши та проаналізувавши які, можна пізнати статус комплексно. Усвідомивши правовий статус як цілісну систему, серед його структурних елементів можна виділити головні та з'ясувати характер їх взаємозв'язків із середовищем функціонування. Застосовуючи системний метод дослідження, можна визначити поняття «правовий статус» як комплексне юридичне явище, що визначає статус (становище) суб'єкта у відповідній системі, відокремити його статистичні й допоміжні елементи [9].

Таким чином, «правовий статус» - це комплексна юридична категорія, яка відображає встановлене правом становище особи (фізичної чи юридичної) у правовій системі суспільства, що характеризується сукупністю передбачених нормами права суб'єктивних прав, юридичних обов'язків, гарантій їх реалізації та відповідальності, закріплених у законодавстві та забезпечених механізмами правового впливу, а також визначає обсяг та межі правового впливу особи на суспільні відносини, а також ступінь її залучення до публічної чи приватної сфери юридичних взаємодій. Правовий статус формується в рамках конкретного виду правовідносин (загальних, спеціальних, галузевих) і має публічно-правову чи приватно-правову природу залежно від сфери його застосування, що виконує як регулятивну, так і охоронну функцію, забезпечуючи узгодження інтересів особи та держави в межах правового порядку, а відтак правовий статус є не лише формальною конструкцією, а й інструментом реалізації конституційного принципу рівності перед законом, інституційної визначеності та передбачуваності правового регулювання.

На нашу думку, характерними ознаками правового статусу є:

1. Суб'єктивні права, а саме встановлені законом можливості особи діяти певним чином, спрямовані на задоволення законних інтересів та потреб.

2. Юридичні обов'язки, а саме встановлені правом вимоги щодо необхідної поведінки особи, що забезпечують правовий порядок та баланс інтересів.

3. Правові гарантії, тобто засоби і механізми, що забезпечують реалізацію, охорону та захист суб'єктивних прав і виконання юридичних обов'язків.

4. Юридична відповідальність, яка полягає у можливості застосування до суб'єкта заходів державного примусу у разі порушення правових норм.

5. Правосуб'єктність (правоздатність, дієздатність, деліктоздатність), тобто комплекс властивостей, які дозволяють особі бути учасником правовідносин - мати права, виконувати обов'язки та нести відповідальність.

Що стосується правової природи публічно-правового статусу адвоката, то у сучасній науці, питання з приводу того, чи належить адвокатура до публічного або до приватного права, у принципі вирішено на користь того, що вона відноситься і до публічного й до приватного права. С. О. Іваницький у своїх наукових працях демонструє наявність п'яти підходів щодо до місця адвокатури серед інших інституцій, які захищають права людини. Так, перший – етатистський підхід, прибічники якого вважають адвокатуру: 1) елементом системи судової влади; 2) юстиції у широкому сенсі цього слова чи системи кримінальної юстиції; 3) системи органів, що здійснюють правоохоронну діяльність або державний захист; другий – суспільний, при якому адвокатура розглядається як елемент громадянського суспільства, соціуму; третій – системно-соціальний, що відносить адвокатуру як незалежного елемента до однієї із соціальних систем – політичної, правової, правозахисної тощо; четвертий – комбінований розглядає адвокатуру як елемент кількох згаданих систем; п'ятий – позасистемний, при якому адвокатура не належить ні до одної системи, розглядаючи її як самостійний, самоврядний інститут [5, с. 38–39].

На думку ж А. М. Бірюкової досягти балансу між приватною та публічною складовою не можливо. Науковиця вважає, що тут йде мова про явища різного порядку. Приватна складова адвокатури, яка розкривається крізь призму діяльності адвоката як суб'єкта приватного права, характеризує її статус як професії. Адвокат не повинен і не може реально зберігати баланс між суспільними та державними інтересами та інтересами окремих громадян. Так само як і адвокатура у своїй організаційній двоєдності (як корпорація та як інститут), переслідує різні цілі та виконує різні функції. Як інститут адвокатура не надає професійної правничої допомоги, не здійснює адвокатської діяльності. Отже, вона констатує, що є прихильницею позиції, відповідно до якої національна адвокатура відзначається яскраво вираженим публічно-правовим характером, що не заперечує в ній приватну складову [6, с. 97]. С. О. Іваницький, проаналізувавши елементи публічного та приватного крізь призму: а) історичного контексту; б) характеру послуг, що надаються адвокатами; в) характеру взаємовідносин, які складаються в середині адвокатури та поза її межами, досить аргументовано обґрунтував вищезазначену позицію у своїй роботі [5, с. 38–45].

В Україні права адвоката визначаються ст. 20 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», до них належать право адвоката: 1) звертатися з адвокатськими запитами, зокрема щодо отримання копій документів, до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб, підприємств, установ, організацій, громадських об'єднань, а також до фізичних осіб (за згодою таких фізичних осіб); 2) представляти і захищати права, свободи та інтереси фізичних осіб, права та інтереси юридичних осіб у суді, органах державної влади та органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах, організаціях незалежно від форми власності, громадських об'єднаннях, перед громадянами, посадовими і службовими особами, до повноважень яких належить вирішення відповідних питань в Україні та за її межами; 3) ознайомлюватися на підприємствах, в установах і організаціях з необхідними для адвокатської діяльності документами та матеріалами, крім тих, що містять інформацію з обмеженим доступом; 4) складати заяви, скарги, клопотання, інші правові документи та подавати їх у встановленому законом порядку; 5) доповідати клопотання та скарги на прийомі в посадових і службових осіб та відповідно до закону одержувати від них письмові мотивовані відповіді на ці клопотання і скарги; 6) бути присутнім під час розгляду своїх клопотань і скарг на засіданнях колегіальних органів та давати пояснення щодо суті клопотань і скарг; 7) збирати відомості про факти, що можуть бути використані як докази, в установленому законом порядку запитувати, отримувати і вилучати речі, документи, їх копії, ознайомлюватися з ними та опитувати осіб за їх згодою; 8) застосовувати технічні засоби, зокрема для копіювання матеріалів справи, в якій адвокат здійснює захист, представництво або надає інші види правової допомоги, фіксувати процесуальні дії, в яких він бере участь, а також хід судового засідання в порядку, передбаченому законом; 9) посвідчувати копії документів у справах, які він веде, крім випадків, якщо законом встановлено інший обов'язковий спосіб посвідчення копій документів; 10) одержувати письмові висновки фахівців, експертів з питань,

що потребують спеціальних знань; 11) користуватися іншими правами, передбаченими цим Законом та іншими законами [7].

Таким чином, публічно-правовий статус - це юридична категорія, що визначає становище фізичної або юридичної особи у системі публічних правовідносин, яке формується на основі норм публічного права та характеризується сукупністю встановлених законом прав, обов'язків, повноважень і гарантій, що забезпечують реалізацію функцій і ролі цієї особи в межах державної влади, місцевого самоврядування або інших публічних інститутів, який відображає ступінь правового визнання і участі суб'єкта в публічній сфері, визначаючи його здатність впливати на процеси прийняття управлінських рішень, брати участь у контролі за діяльністю органів влади та захищати свої інтереси в рамках адміністративно-правового механізму. Публічно-правовий статус має комплексний характер і виконує функцію регулювання взаємовідносин між суб'єктами публічної влади та особами, що перебувають у сфері їхнього управлінського впливу, оскільки містить у собі не лише права і повноваження, але й відповідні обов'язки, а також правові гарантії, які забезпечують баланс інтересів і верховенство права у суспільстві, а тому саме через призму публічно-правового статусу реалізується основний принцип правової держави - взаємодія держави й особи на засадах законності, прозорості та відповідальності.

В свою чергу, публічно-правовий статус адвоката як суб'єкта захисту прав і свобод людини - це юридично закріплене становище, яке визначає його роль, права, обов'язки, повноваження та гарантії в системі публічних правовідносин, спрямованих на забезпечення реалізації і захисту конституційних прав і свобод громадян у взаємодії з органами державної влади та іншими публічними інститутами, який базується на нормах публічного права і відображає особливу функцію адвоката як незалежного правозахисника, який має законодавче право на представництво інтересів особи, здійснення правової допомоги, а також контроль за дотриманням правових гарантій у публічних адміністративних процедурах та судочинстві.

Важливо зазначити, що публічно-правовий статус адвоката характеризується дуалістичною природою: з одного боку, адвокат є самостійним учасником правової системи, що не входить до апарату державної влади, а з іншого виконує важливу суспільно значущу функцію захисту прав людини, що є невід'ємною складовою правової держави, а відтак забезпечує адвокату не лише права на професійну діяльність і правову автономію, але й накладає відповідні обов'язки, передбачає гарантії незалежності, захисту від неправомірного втручання, а також визначає етичні та правові межі, що забезпечують ефективність адміністративно-правового механізму захисту прав і свобод людини.

Список використаних джерел:

1. Петришин О. Статус службової особи: природа, структура, спеціалізація. Київ: НМК ВО. 1990. 74 с.
2. Шестаков С. В. Адміністративно-правовий статус працівника міліції: дис. канд. юрид. наук: спец. 12.00.07. Харків, 2003. 203 с.
3. Панчишин А.В. Поняття, ознаки та структура категорії «правовий статус». Ча-сопис Київського університету права. 2010. № 2. С. 95-98. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/23529>.
4. Ринажевський Б. Компетенція та повноваження військової служби правопорядку (служби правопорядку) у Збройних Силах України. Право і Безпека. 2010. Випуск 1. С. 15-21. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pib_2010_1_5
5. Іваницький С. О. Теоретичні основи організації адвокатури в Україні: монографія. К.: Інтерсервіс, 2017. 795 с
6. Бірюкова А. М. Правовий статус адвоката і адвокатури: вітчизняна модель у контексті процесів глобалізації. Дисер. докт. юрид. наук. 12.00.10. Київ, 2018. 508 с.
7. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05.07.2012 №5076-VI. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2013. № 27, ст. 282.

Дата першого надходження рукопису до видання: 23.07.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 27.08.2025

Дата публікації: 29.09.2025.